

ਰੂਪ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਫਲ ਵਿਚ ਰੂਪ ਹੀ ਹੈ ਦੂਸਰੇ ਰਸ ਆਦਿ ਗੁਣ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਹ 'ਵੀ ਤੇ' ਹੀ ਦਾ ਅੰਤਰ ਸਿਆਦਵਾਦ ਤੇ ਮਿਥਿਆਵਾਦ ਹੈ ਵੀ ਸਿਆਦਵਾਦ ਤੇ ਹੀ ਮਿਥਿਆਵਾਦ।

ਇਕ ਆਦਮੀ ਬਜਾਰ ਵਿਚ ਖੜਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ—"ਪਿਤਾ ਜੀ" ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਇਕ ਬੁੱਢਾ ਆਇਆ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ "ਪੁੱਤਰ ਜੀ।" ਤੀਸਰੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਆਇਆ ਤੇ ਬੋਲਿਆ—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ।" ਚੌਥੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਆਖਿਆ—"ਮਾਸਟਰ ਜੀ।" ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਾਚਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਤਾਇਆ, ਕੋਈ ਮਾਮਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਭਾਣਜਾ। ਸਭ ਲੜਕੇ ਹਨ ਇਹ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਹੈ, ਭਾਈ ਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਚਾਚਾ ਹੀ ਹੈ ਆਦਿ। ਹੁਣ ਦਸੋ ਨਿਰਣਾ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਵੇ? ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਖਤਮ ਹੋਵੇ?

ਦਰਅਸਲ ਕੀ ਉਹ ਆਦਮੀ ਹੈ? ਇਸੇ ਸਿਆਦਵਾਦ ਨੂੰ ਜੱਜ ਬਣਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਿਆਦਵਾਦ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ :—ਹਾਂ, ਇਹ ਤੇਰਾ ਹੀ ਪਿਤਾ ਵੀ ਹੈ ਚੂੰਕਿ ਤੂੰ ਇਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈਂ। ਹੋਰ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ :—ਹਾਂ, ਇਹ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਹੈ। ਤੇਰੀ ਵਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ।

ਕੀ ਇਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ? ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਿਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਭਾਈ ਹੈ । ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਚਾਚਾ, ਤਾਇਆ, ਮਾਮਾ, ਭਾਣਜਾ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ । ਇਕ ਹੀ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਧਰਮ ਹਨ, ਪਰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ । ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਭਾਈ, ਮਾਸਟਰ, ਚਾਚਾ, ਤਾਇਆ, ਭਾਣਜਾ, ਆਦਿ ਸੱਭ ਕੁੱਝ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਰੁਧ ਹੈ ।

ਚੰਗਾਂ ਸਿਆਦਵਾਦ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਦਸੀਏ । ਇਕ ਆਦਮੀ ਕਾਫੀ ਉੱਚਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ :—“ਮੈਂ ਬੜਾ ਹਾਂ” ਅਸੀਂ ਪੁੱਛਦੇ ਹਾਂ ਕਿ “ਤੂੰ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਵੀ ਬੜਾ ਹੈਂ ? ਉਹ ਝੱਟ ਆਖਦਾ ਹੈ :—“ਨਹੀਂ ਜਨਾਬ ! ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਮੈਂ ਛੋਟਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਹਾਂ ।” ਹੁਣ ਇਕ ਦੂਸਰਾ ਆਦਮੀ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੋਂ ਛੋਟਾ (ਕੱਦ ਵਿੱਚ) ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ “ਮੈਂ ਛੋਟਾ ਹਾਂ ।” ਅਸੀਂ ਪੁੱਛਦੇ ਹਾਂ “ਕੀ ਤੂੰ ਕੀੜੀ ਤੋਂ ਵੀ ਛੋਟਾ ਹੈ ?” ਜਵਾਬ ਮਿਲਦਾ ਹੈ “ਨਹੀਂ ਜਨਾਬ, ਕੀੜੀ ਤੋਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਬੜਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੱਦਾਂ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।” ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿਚ
 “ਆਪੋਕਸ਼ਾਵਾਦ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ।” ਇਕ ਚੀਜ਼ ਛੋਟੀ
 ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਬੜੀ ਵੀ । ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ਾ ਦੀ ਅਪੋਕਸ਼ਾ
 (ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ) ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ
 ਅਪੋਕਸ਼ਾ ਬੜੀ ਹੈ । ਇਹ ਭਾਵ ਅਨੇਕਾਂਤਵਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ
 ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ।

ਅਨੇਕਾਂਤਵਾਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪੁਰਾਣੇ ਆਚਾਰੀਆ
 ਨੇ ਹਾਥੀ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਛੇ
 ਅੰਨ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਉੱਥੇ ਇਕ ਹਾਥੀ ਆ
 ਗਿਆ । ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਹਾਥੀ ਨਹੀਂ ਸੀ
 ਵੇਖਿਆ । ਧੂਮ ਮਚ ਗਈ । ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਹਾਥੀ ਦਾ
 ਸਮਾਚਾਰ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਵੇਖਣ ਲਈ ਗਏ ਅੰਨ੍ਹੇ ਭਲਾ ਕੀ
 ਵੇਖਦੇ ? ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਟਟੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ।
 ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੂਛ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੁੰਡ ਪਕੜੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੰਨ ਕਿਸੇ
 ਨੇ ਦੰਦ ਪਕੜੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੈਰ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਵੀ ਹਾਥੀ ਦਾ ਅੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਦੇ ਹਥ ਲਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਛੂੰਹਕੇ (ਸਪਰਸ਼ ਕਰਕੇ) ਸਭ ਨੇ
 ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਹਾਥੀ ਵੇਖ ਲਿਆ । ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਤੇ
 ਆਕੇ ਹਾਥੀ ਵਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਣ ਲਗੇ । ਪੂਛ ਫੜਨ ਵਾਲਾ
 ਆਖਣ ਲਗਾ ਕਿ “ਹਾਥੀ ਮੋਟੇ ਰੱਸੇ ਵਰਗਾ ਸੀ ।” ਸੁੰਡ
 ਪਕੜਨ ਵਾਲਾ ਕਹੇ—“ਝੂਠ ਬਿਲਕੁਲ ਝੂਠ,” “ਹਾਥੀ ਵੀ
 ਕਿਤੇ ਰੱਸੇ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਮੂਸਲ ਵਰਗਾ ਸੀ ।”
 ਤੀਸਰਾ ਕੰਨ ਫੜਨ ਵਾਲਾ ਕਹਿਣ ਲਗਾ—“ਅੱਖਾਂ ਕੰਮ

ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਫੇਰਕੇ
 ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਛੱਜ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਚੋਥਾ ਸੂਰਦਾਸ
 ਬੋਲਿਆ—“ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਗੱਪ ਪਏ ਮਾਰਦੇ ਹੋ ? ਹਾਥੀ
 ਤਾਂ ਕੁਲਹਾੜੀ ਵਰਗਾ ਸੀ।” ਪੰਜਵੇਂ ਪੈਰ ਵਾਲੇ ਨੇ ਆਸ-
 ਮਾਨ ਦੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ—“ਕੁਝ ਤਾਂ
 ਰਬ ਦਾ ਡਰ ਰਖੋ। ਕਿਉਂ ਫੜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ, ਹਾਥੀ ਤਾਂ
 ਮੋਟੇ ਖੰਭੇ ਵਰਗਾ ਸੀ।” ਛੇਵਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਭ
 ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ-ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰੀ
 ਜ਼ਹਿਰ ਘੋਲੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਕ ਦਮ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਭੜਕ ਕੇ
 ਗਜਿਆ—“ਕਿਉਂ ਬਕਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਪਿਛਲੇ ਪਾਪਾਂ
 ਕਾਰਨ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੋ। ਝੂਠ ਬੋਲ ਬੋਲਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀਆਂ
 ਜੜਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਸਿੰਝਦੇ ਹੋ। ਹਾਥੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੇਖਕੇ
 ਆਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਅਨਾਜ ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਕੋਠੇ ਵਰਗਾ ਸੀ।
 ਫੇਰ ਬਸ ਆਪਸੀ ਵਾਕ-ਯੁਧ ਛਿੜ ਗਿਆ। ਇਕ ਦੂਸਰੇ
 ਨੂੰ ਭਲਾ ਬੁਰਾ ਆਖਣ ਲੱਗੇ।

ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਇਕ ਅਖਾਂ ਵਾਲਾ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਉਥੇ
 ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਹਾਸਾ
 ਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ।
 ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਗਲਤੀ ਹੋ ਜਾਣਾ ਅਪਰਾਧ ਨਹੀਂ ਹੈ
 ਪਰ ਗਲਤੀ ਤੇ ਹੱਸਣਾ ਅਪਰਾਧ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ
 ਦਇਆ ਆ ਗਈ, ਕਿਹਾ, “ਭਰਾਵੋ, ਕਿਉਂ ਲੜਦੇ ਹੋ ?
 ਜ਼ਰਾ ਮੇਰੀ ਗਲ ਸੁਣੋ। ਤੁਸੀਂ ਸਚੇ ਵੀ ਹੋ ਤੇ ਝੂਠੇ ਵੀ।

ਭੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਹਾਥੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ।
 ਇਕ ਇਕ ਹਿਸੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪੂਰਾ ਹਾਥੀ ਵੇਖਣ ਦਾ
 ਚਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲਤ ਨਾ ਆਖੇ ।
 ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ । ਹਾਥੀ ਮੋਟੇ
 ਰੱਸੇ ਵਰਗਾ ਹੈ ਪੂਛ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ । ਹਾਥੀ ਮੁਸਲ
 ਵਰਗਾ ਵੀ ਹੈ, ਸੁੰਡ ਦੀ ਤਰਫੋਂ । ਹਾਥੀ ਕੁਲਹਾੜੀ
 ਜੇਹਾ ਹੈ ਦੰਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ । ਹਾਥੀ ਛਜ ਵਰਗਾ ਹੈ ਕੰਨਾਂ
 ਦੀ ਅਪੇਕਸ਼ਾ । ਹਾਥੀ ਖੰਬੇ ਜੇਹਾ ਹੈ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ
 ਤਰਫੋਂ । ਹਾਥੀ ਅਨਾਜ ਦੇ ਕੋਠੇ ਵਰਗਾ ਵੀ ਹੈ ਜੇ
 ਅਸੀਂ ਉਸਦਾ ਪੇਟ ਵੇਖੀਏ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾ ਕੇ ਉਸਨੇ
 ਅੱਗ ਤੇ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਏਕਾਂਤਵਾਦੀ ਹੱਠੀ ਫਿਰਕੇ ਹਨ ।
 ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਅਰਥਾਤ ਧਰਮ ਨੂੰ
 ਪੂਰਾ ਪਦਾਰਥ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਦੂਸਰੇ ਧਰਮਾਂ
 ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਝਗੜਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ
 ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ, ਹਿੱਸਾ ਮਾਤਰ ਹੈ । ਸਿਆਦਵਾਦ
 ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਏਕਾਂਤਵਾਦ
 ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੁਹਾਡੀ ਮਾਨਤਾ ਇਕ ਮਾਨਤਾ-
 ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਠੀਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ
 ਨਹੀਂ । ਆਪਣੇ ਇਕ ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਰੀਆਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ
 ਤੋਂ ਠੀਕ ਘੋਸ਼ਣਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਆਖਣਾ
 ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਸਿਆਦਵਾਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਇਕਾਂਤਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਭੁਲ ਦਸਕੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਸੱਚੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰਖਦਾ ਹੈ ਹਰ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਠੀਕ ਦੱਸਕੇ ਫਿਰਕਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਫਿਰਕਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਜੇ ਸਿਆਦਵਾਦ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਪਰੀਵਾਰ, ਕੀ ਸਮਾਜ, ਕੀ ਦੇਸ਼, ਸਭ ਥਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਸਦ-ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਝਗੜੇ ਤੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਬੀਜ ਇਕ-ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਸਿਆਦਵਾਦ ਇਸਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਤਕ ਸਿਆਦਵਾਦ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਪੱਕੇ ਸਰੀਰਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੀ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਜ਼ਰਾ ਗੰਭੀਰ ਹੈ ਸੋ ਸੂਖਸ਼ਮ ਨਰੀਖਣ-ਢੰਗ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

* ਨਿਤ (ਰਹਿਣਵਾਲਾ) ਤੇ
ਅਨਿਤ (ਨਾ ਰਹਿਣਵਾਲਾ)

ਹਾਂ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿੱਤ ਤੇ ਅਨਿੱਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਲਈਏ। ਜੈਨ-ਧਰਮ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਪਦਾਰਥ ਨਿੱਤ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਅਨਿੱਤ ਵੀ। ਸਾਧਾਰਣ ਲੋਕ ਇਸ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਨਿੱਤ ਹੈ ਉਹ ਅਨਿੱਤ ਕਿਵੇਂ

ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜੇ ਅਖੰਡ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿੱਤ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜੈਨ-ਧਰਮ ਆਪਣੇ ਅਨੇਕਾਂਤ-ਰੂਪੀ ਅਟੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਸਹਿਜ ਹੀ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਫਰਜ਼ ਕਰੋ ਇਕ ਘੜਾ ਬਣਿਆ ਹੈ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਘੜੇ ਤੇ ਸੁਰਾਹੀਆਂ ਆਦਿ ਬਰਤਨ ਬਣਦੇ ਹਨ । ਹਾਂ, ਤਾਂ ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਘੜੇ ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਘੜੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭਾਂਡਾ ਬਣਾਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਘੜਾ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾਏਗਾ । ਉਸੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਘੜਾ ਨਾ ਆਖਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਕੀ ? ਕਾਰਣ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਲ ਘੜੇ ਵਰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘੜਾ ਆਪ ਕੋਈ ਸੁਤੰਤਰ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਕਾਰ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਆਕਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਉਸੇ ਦਾ ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਆਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲੀ ਮਿੱਟੀ ਜਦ ਘੜਾ, ਸੁਰਾਹੀ ਆਦਿ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਆਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆਕਾਰ (ਸ਼ਕਲ) ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਭਿੰਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਜਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਘੜੇ ਦਾ

ਆਕਾਰ ਤੇ ਮਿਟੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਘੜੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਹਨ .
ਹੁਣ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਦੋਹਾਂ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਿਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸਰੂਪ
ਕਿਹੜਾ ਹੈ ? ਤੇ ਪਕਾ ਕਿਹੜਾ ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਿਖਾਈ
ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘੜੇ ਦਾ ਆਕਾਰ ਸਬੰਧੀ ਸਰੂਪ ਵਿਨਾਸ਼ੀ
ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਿਗੜਦਾ ਹੈ । ਪਹਿਲਾਂ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ । ਜੈਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਇਸ
ਨੂੰ 'ਪਰਿਆਏ' ਆਖਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਘੜੇ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਸਰੂਪ
ਮਿਟੀ ਹੈ । ਉਹ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਕਦੇ
ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਘੜਾ ਬਨਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸੀ,
ਘੜਾ ਬਨਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘੜੇ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਤੇ
ਵੀ ਰਹੇਗਾ । ਮਿਟੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਤੱਤ ਹੈ
ਉਸਨੇ ਬਨਣਾ ਤੇ ਬਿਗੜਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜੈਨ-ਦਰਸ਼ਨ
ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ 'ਦ੍ਰਵ' ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ
ਸਮਝਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਘੜੇ ਦਾ ਇਕ ਸਰੂਪ ਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ
ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ । ਇਕ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ
ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦੂਸਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ
ਹੈ । ਨਿੱਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਕਾਂਤਵਾਦ ਦੀ
ਦਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਘੜਾ ਆਪਣੇ ਆਕਾਰ

ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਿਨਾਸ਼ੀ ਰੂਪ ਤੋਂ ਅਨਿੱਤ ਹੈ ਤੇ ਮੂਲ
ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿੱਤ ਹੈ । ਜੈਨ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ
ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਆਖੀਏ ਤਾਂ ਇੰਝ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਘੜਾ

“ਪਰਿਆਏ” “ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ” ਤੋਂ ਅਨਿੱਤ ਹੈ ਤੇ ਦ੍ਰਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਨਿੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਹੀ ਵਸਤੂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਿਤੰਤਾ ਤੇ ਅਨਿਤੰਤਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂਤਵਾਦ ਹੈ।

✽ ਉਤਪੱਤੀ, ਸਥਿੱਤੀ ਤੇ ਵਿਨਾਸ਼

ਚੰਗਾ, ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਜਰਾ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ। ਜਗਤ ਵਿਚ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਉਤਪੱਤੀ, ਸਥਿੱਤੀ ਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਆਦਿ ਤਿੰਨ ਧਰਮਾਂ (ਗੁਣਾਂ) ਸਹਿੱਤ ਹਨ। ਜੈਨ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਤਪਾਦ, ਧਰੋਵਯ ਤੇ ਵਿੱਅਏ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਤੁਸੀਂ ਆਖੋਗੇ ਕਿ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਧਰਮ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਭਵ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਸਮਝਨ ਲਈ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਲਵੋ :—ਇਕ ਸੁਨਿਆਰ ਦੇ ਕੋਲ ਸੋਨੇ ਦਾ ਕੰਗਣ ਹੈ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਤੋੜਕੇ, ਗਾਲਕੇ ਹਾਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕੰਗਣ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋਕੇ ਹਾਰ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਹੋਈ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਕਿ ਕੰਗਣ ਬਿਲਕੁਲ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਹਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵਾਂ ਬਣ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਕੰਗਣ ਤੇ ਹਾਰ ਵਿਚ ਮੂਲ ਤਤ ਸੋਨਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਵਿਨਾਸ਼ੀ ਤੇ ਉਤਪੱਤੀ ਕੇਵਲ ਆਕਾਰ ਦੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਉਦਾਹਰਣ ਤੋਂ ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਕੰਗਣ ਦੇ ਆਕਾਰ

ਦਾ ਨਾਸ਼, ਹਾਰ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ, ਸੋਨੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ
ਇਹ ਤਿੰਨ ਧਰਮ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸਿੱਧ ਹੋਏ ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਰ ਵਸਤੂ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ, ਸਥਿਤੀ ਤੇ
ਵਿਨਾਸ਼ ਤਿੰਨ ਧਰਮ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕੋਈ ਵੀ ਵਸਤੂ
ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝੋ ਕਿ ਮੂਲ ਹੀ ਨਸ਼ਟ
ਹੋ ਗਿਆ । ਉਤਪੱਤੀ ਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਛਾਂ ਪੱਕੀ ਵਸਤੂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ
ਹਨ । ਪੱਕੀ ਵਸਤੂ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਤੇ ਭੀ ਉਸਦੇ ਸੁਖਮ ਪ੍ਰਮਾਣੂ
(ਜ਼ਰੇ) ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਥਿਤੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਇਸੇ ਸੁਖਮ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਦੂਸਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ
ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਵੈਸਾਖ ਤੇ ਜੇਠ ਦੇ ਮਹੀਨੇ
ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਨਾਲ ਟੋਭੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸੁਕ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝਨਾ ਭੁੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ
ਲਈ ਆਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ । ਪਾਣੀ ਚਾਹੇ ਭਾਪ ਜਾਂ ਗੈਸ ਕਿਸੇ
ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਜਰੂਰ ਹੈ । ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ
ਕਿ ਉਸਦਾ ਉਹ ਸੁਖਮ ਰੂਪ ਸਾਨੂੰ ਵਿਖਾਈ ਨਾ ਦੇਵੇ । ਇਹ
ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ
ਇਸ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ ਅਟਲ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਕਦੀ ਕੋਈ ਵਸਤੂ
ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਖੋ ਕੇ ਨਸ਼ਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨ
ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਘਾਟ ਤੋਂ ਲਾਭ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ
ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਭੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ
ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ । ਹਰ ਵਸਤੂ ਮੂਲ
ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਤਪੱਨ ਹੋਣ

ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਉਸਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂਤਰ ਹਨ ।

ਤਾਂ, ਉਪਰੋਕਤ ਉਤਪੱਤੀ, ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਮੂਲ ਵਸਤੂ ਸਦਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਜੈਨ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ “ਦ੍ਰਵ” ਆਖਦੇ ਹਨ । ਜੋ ਪੈਦਾ ਤੇ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਪਰਿਆਏ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਕੰਗਣ ਤੋਂ ਹਾਰ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਸੋਨਾ “ਦ੍ਰਵ” ਹੈ ਕੰਗਣ ਤੇ ਹਾਰ “ਪਰਿਆਏ” । ਦ੍ਰਵ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਹਰ ਵਸਤੂ ਨਿੱਤ ਹੈ ਤੇ ਪਰਿਆਏ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਨਿੱਤ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਰ ਪਦਾਰਥ ਇਕੱਲਾ ਨਾ ਤਾਂ ਨਿੱਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਅਨਿੱਤ । ਫਲ ਸਰੂਪ ਨਿੱਤ ਅਨਿੱਤ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਨਾ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂਤਵਾਦ ਹੈ ।

❀ ਸਤ ਅਤੇ ਅਸੱਤ (ਨਾਸ਼ਵਾਨ)

ਇਹੋ ਸਿਧਾਂਤ ਸੱਤ ਤੇ ਅਸੱਤ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ । ਕਿੰਨੇ ਫਿਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਵਸਤੂ ਸੱਤ ਹੈ” । ਦੂਸਰੇ ਫਿਰਕੇ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਵਸਤੂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਸੱਤ” (ਨਾਸ਼ਵਾਨ) ਹੈ । ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੇ ਵਾਕ ਯੁਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸੰਘਰਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅਨੇਕਾਂਤਵਾਦ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਅਨੇਕਾਂਤਵਾਦ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਸਤੂ ਸਤ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸਤ ਵੀ । ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਵੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ । ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਹੈ ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਨਹੀਂ । ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਿਤਾ, ਪਿਤਾ ਰੂਪ

ਵਿਚ ਸੱਤ ਹੈ ਤੇ ਪਰਾਏ ਪੁਤਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਿਤਾ, ਪਿਤਾ
 ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਸੱਤ ਹੈ। ਉਹ ਪਰਾਏ ਪੁਤਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ
 ਪਿਤਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਇਹ
 ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਘੁਮਿਆਰ ਹੈ। ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ
 ਘੁਮਿਆਰ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਘੁਮਿਆਰ
 ਹਾਂ। ਸੁਨਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਗਲਤ ਹੈ? ਘੁਮਿਆਰ
 ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਉਹ ਸੱਤ ਤੇ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ
 ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਸੱਤ ਹੈ। ਫਰਜ਼ ਕਰੋ, ਸੌ ਘੜੇ ਪਏ ਹਨ,
 ਘੜੇ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਉਹ ਘੜੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸੱਤ ਹੈ।
 ਹਰ ਇਕ ਘੜਾ ਧਰਮ ਰੂਪ ਤੋਂ ਅਸੱਤ ਹਨ। ਘੜਿਆਂ
 ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਫਰਕ ਹੈ। ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਅਚਾਨਕ ਕਿਸੇ
 ਘੜੇ ਨੂੰ ਚੁਕਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।
 ਵਾਪਸ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਘੜਾ ਅਸੱਤ
 ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀ ਹੈ? 'ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।' ਇਸ ਵਿਚ ਜੋ
 'ਨਹੀਂ' ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਉਹ ਅਸੱਤ ਹੈ ਉਹ ਅਸੱਤ ਦਾ ਨਾਂ
 ਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਹਰ ਵਸਤੂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ
 ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਸਰੂਪ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ
 ਬਾਹਰ। ਜੇ ਹਰ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੱਤ ਹੋ ਜਾਵੇ
 ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਵਸਥਾ ਨਾ ਰਹੇ। ਦੁਧ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ
 ਦਹੀਂ ਸੱਤ ਹੋਵੇ, ਲੱਸੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੱਸੀ ਸੱਤ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ
 ਤੇ ਦੁਧ ਦੇ ਬਦਲੇ ਦਹੀਂ, ਲੱਸੀ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ
 ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਦੁੱਧ, ਦੁੱਧ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੱਤ ਹੈ ।
ਦਹੀਂ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸਵੈ-ਰੂਪ
ਸੱਤ ਹੈ ਤੇ ਪਰਾਇਆ-ਰੂਪ ਅਸੱਤ ।

❖ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਜਗਤ ਦਾ ਸਮਰਾਟ : ਸਿਆਦਵਾਦ

ਸਿਆਦਵਾਦ ਦਾ ਅਸਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਜਗਤ
ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ
ਜਿਹੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਇਸਦੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ
ਹੈ । ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾਕਟਰ ਥਾਮਸ ਆਦਿ ਦਾ
ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਆਦਵਾਦ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਬੜਾ ਹੀ ਗੰਭੀਰ
ਹੈ । ਇਹ ਵਸਤੂ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹਾਲਤਾਂ ਤੇ ਚੰਗਾ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਦਰਅਸਲ ਸਿਆਦਵਾਦ ਸੱਚੇ
ਗਿਆਨ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ । ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੋ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ
ਧਾਰਮਿਕ, ਸਾਮਾਜਿਕ ਤੇ ਕੌਮੀ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਉਹ
ਸਿਆਦਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਦਾਰਸ਼-
ਨਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਿਆਦਵਾਦ ਸਮਰਾਟ ਹੈ । ਉਹਦੇ
ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਗੁੱਸਾ, ਈਰਖਾ, ਫਿਰਕਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੇ
ਤੰਗ-ਦਿਲੀ ਆਦਿ ਦੋਸ਼ ਡਰਕੇ ਭਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਦ
ਕਦੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸਾਮਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ
ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਆਦਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ‘ਇਹ ਕਲ
ਅਟੱਲ ਹੈ ਪੱਕੀ ਹੈ ।